

Kde je veľa svetla, je aj väčší tieň

Do tváre jej capne mokrá špongia. Dorle je rozhorčená a Erika sa škerí. Sedí s Barbel vo vani, člapkala sa, hrkútala si sama pre seba, striekala navôkol vodu a zlostila sestru. Dorle ju potom strašne pošteklila na nohe a keď sa to Eri zdalo už priveľa, použila špongiu ako zbraň. Hlúpa Dorle, vždy má viac času na jej mladších súrodencov! Pestúnke steká po líci voda a hlási incident rodičom. Hanns Ludin si predvolá svoju najstaršiu dcéru do pracovne. Stojí v nej uprataný písací stôl s podložkou na písanie, vázy, množstvo kníh, na stenách visia obrazy. Nad policami s knihami visí autoportrét jeho otca Fritza. Zrejme aj Hitlerova podobizeň. Hanns malú Eriku vyhreší, má osem rokov. Také čosi sa nerobí, vysvetlí jej, je neslušné a pod jej úroveň urážať takto druhého človeka a napadnúť ho. Stojí pred ňou, ruky má za chrbtom. Pri karhaní sa tvári nanajvýš prísne. Na Eri to viditeľne spraví dojem. Prefíkané sa usmeje a načiahne k nej jednu ruku, v ktorej má pripravený cukrík. Ten jej dá: dvojitá väzba.¹⁶ S radosťou ho prijme, je karhaná a rozmaznávaná zároveň. Eri na toto gesto prísnosti a súčasne láskavosti nezabudne a neskôr o ňom porozpráva svojmu partnerovi. Krátko po tomto malom incidente začnú deportovať slovenských Židov.

Ludinovci žijú v Pressburgu, ktorý sa vlastne volá Bratislava. Hannsovo preloženie do zahraničia sa udialo rýchlo. Keď sa pred Vianocami v roku 1940 vrátil z vojny na dovolenku do Stuttgartu, vyžiadala si ho okamžite adjutantúra štábného veliteľa v Berlíne. Ríšske ministerstvo zahraničných vecí na čele s Joachimom von Ribbentropom zisťovalo, či by ho SA uvoľnila do diplomatickej služby. Hanns sa ponáhlal ešte

.....
¹⁶ Pojem označujúci spôsob komunikácie, pri ktorej jedinec dostáva dve protichodné informácie súčasne, pozn. prekl.

pred sviatkami do Mníchova, aby sa osobne predstavil, a následne do Berlína, aby oficiálne pozíciu prijal. Erla mala za sebou bolestný rok, nemusela sa vzdať len prítomnosti svojho manžela, ale prišla aj o svoju najbližšiu dôverníčku, mamu Marie, ktorá náhle umrela na chrípku. S ťažkým srdcom nechala Hannsa opäť odísť. Vedela však, aká dôležitá je preňho nová misia a povzbudzovala ho robiť, čo považuje za dôležité. Aj pre deti to bolo mätúce. Sotva sa zblížili s vytúženým otcom, ktorý bol tak dlho preč, už znovu zmizol: zapracovanie sa do diplomatickej služby, odhlásenie sa u „Vodcu“! Eri plakala, keď odchádzal. Ešte raz ju zobral na ruky, zodvihol ju a pevne ju objal.

Erika, okolo roku 1939.

Hitler ubezpečil nového vyslanca, že Slovensko je suverénny štát a poradil mu – aspoň tak to Hanns neskôr tvrdil pred súdom –, aby sa so všetkými tamjšími politikmi nejako dohodol. Ludinov predchodca Manfred von Killinger¹⁷ to neurobil, v mocenskom boji na slovenskej vnútro politickej scéne sa postavil za Vojtecha Tuku, predsedu vlády a ministra zahraničných vecí. Bol to presvedčený fašista, slúžil Nemeckej

ríši. Jeho protivráč bol prezident Jozef Tiso, pre ktorého bola dôležitá samostatnosť Slovenska, to značí, že spolupracoval len vtedy, keď sa záujmy Nemeckej ríše prekrývali so záujmami Slovenska a kládol subtilný odpor v situáciách, keď sa nezhodovali. Ďalší dôležitý človek na politickej scéne bol minister vnútra Alexander Mach, veliteľ Hlinkovej gardy, slovenskej obdoby SS. Mach bol nacionalista, ale mal prepojenie aj na komunistov.

Killinger ohrozil svojou politikou rozkolu stabilitu satelitného štátu. Keď vyšlo najavo, že bol zapojený do plánovania puču proti Tisovi, preložili ho okamžite na vyslanectvo v Rumunsku. Spomenul si na svoj náhodný rozhovor s Ludinom a navrhol ho ako svojho nástupcu.

¹⁷ Manfred von Killinger bol nemecký námorný dôstojník, národnosocialistický politik a diplomat. Na nemeckom vyslanectve v Bratislave pôsobil Killinger od júla 1940 do januára 1941. Pripravil cestu pre „poradcu pre židovské otázky“ Dietera Wislicenyho, ktorý sa mal v krajine postarať o to, aby bola protizidovská politika presadzovaná aj v praxi. Killinger spáchal samovraždu, keď sa vojská Červenej armády blížili k Bukurešti, pozn. prekl.

V čase, keď Ludin 18. januára 1941 odovzdával prezidentovi Tisovi poverovací list, bolo Slovensko nováčikom medzi štátmi. Založili ho 14. marca 1939 pod Hitlerovým nátlakom, sprevádzal ho príchod nemeckého vojska do Československa a jeho rozbitie. Slovenská vláda podpísala Zmluvu o ochrannom vzťahu medzi Nemeckou ríšou a Slovenským štátom, ktorou sa stala závislou na Nemeckej ríši v oblasti zahraničnej, hospodárskej a obrannej politiky. Krajine bola priznaná vnútropolitická a kultúrna nezávislosť. Dedo mal teraz ťažkú úlohu robiť sprostredkovateľa medzi protichodnými silami – Slovensko malo byť Ríši k dispozícii ako spoľahlivý spojenec v strednej Európe.

V apríli 1941 umiera jeho otec vo Freiburgu na rakovinu. Jeho blízky priateľ, zástupca spolku Caritas, spíše v roku 1946 výpoveď v prospech Hannsa Ludina. Spomenie v nej Fritzovu „bezmocnosť, neschopnosť čeliť straníckemu hnutiu, ktoré predčasne podkopali jeho zdravie a on musel usúžený [sic] vyhľadať nemocnicu. Budúcnosť nemeckej mládeže, ktorej výchove zasvätil celý život, mu zlomila srdce a urýchlila jeho predčasnú smrť“. Jeho syn však napreduje, v tomto čase už možno konštatovať, že sa mu podarilo spraviť pozoruhodný postup z pozície profesionálneho vojaka na diplomata. Za túto okolnosť vďačí predovšetkým vnútorným rozporom medzi SS na jednej strane a SA a ministerstvom zahraničných vecí na strane druhej. Národnosocialistický režim naďalej dbá na to, aby boli členovia SA ako možní konkurenti pod kontrolou, zapája ich preto do systému prostredníctvom udeľovaním vysokých funkcií. Chce ohraničiť vplyv SS, a preto menuje ideologicky spoľahlivých členov SA na pozície vo východnej Európe, kde môžu presadzovať politiku v súlade s národnosocialistickými predstavami – vodcovské osobnosti ako Ludin.

Aby slovenská vláda fungovala tak, ako je v nemeckom záujme, pôsobí v Pressburgu štáb poradcov, ktorý podlieha vyslancovi a Zahraničnému úradu. Ludin si zoberie so sebou svojich priateľov z SA Juhozápad, jeho pravou rukou sa stane Hans Gmelin. Keď dorazí nový vyslanec, všetci dôležití poradcovia sú už na mieste, medzi nimi aj „poradca pre židovské záležitosti“ Dieter Wisliceny. Berlínske ministerstvo zahraničných vecí dá Ludinovi voľnú ruku a jeho politiku možno na rozdiel od tej, ktorú presadzoval jeho predchodca, označiť za tradičnú diplomaciu. Správa sa diplomaticky a je pripravený s každým sa porozprávať.

Hanns Ludin s Jozefom Tisom.

Zdroj: MV SR, SNA, foto STK č. 6487

V októbri 1941 sa začne pod jeho záštitou s prvými transportmi Židov z Pressburgu do get a slovenských pracovných táborov.

V auguste prišla za manželom konečne aj Erla s deťmi. Nastahujú sa do jednej z „arizovaných“ vil v prepychovej mestskej štvrti. Ludinovci, ktorí doteraz pomerne skromne žili, si užívajú dobrý životný štandard. „Fressburg“¹⁸ je mu milší ako Pressburg“ je príslovie, ktoré pochádza práve z týchto čias, lebo zatiaľ čo vo zvyšku Európy vládne vojna a núdza, zásobovanie na prevažne poľnohospodársky orientovanom Slovensku je stále na dobrej úrovni. V peknom hlavnom meste,

cez ktoré preteká Dunaj, sa dá dokonca kúpiť aj hrozno. O tom môžu však ľudia na vidieku iba snívať: žijú predovšetkým zo zemiakov, mlieka, chleba, masla, slaniny a zabijačiek. Pred príchodom „ríšskych Nemcov“ sa chodilo nakupovať do židovských obchodov. Ale ich majitelia zmizli, teraz predávajú špecle, kryštálový cukor, petrolej do lúčok a iné veci, ktoré človek potrebuje k životu, „slovenskí Nemci“¹⁹. V pressburskej diplomatickej štvrti je už zavedená elektrina, ba aj ulice sú vyasfaltované. Na vidieku žijú „slovenskí Nemci“ oveľa jednoduchšie. Obdivujú „ríšskych Nemcov“, závidia im, považujú ich za kultivovanejších a privilegovanejších.

Pestúnka Gretele ostala v Hohenzollerne, teraz s nimi žije Dorle. Stará sa o deti, ktoré obývajú priestrannú detskú izbu a šantia na veľkom balkóne. Erika začne na jeseň roku 1941 navštevovať nemeckú

.....
¹⁸ Z nemeckého slova „fressen“ – žrať, pozn. prekl.

¹⁹ Títo sa označovali termínom *Volksdeutsche*, teda Nemci v zmysle príslušnosti k nemeckému národu. Označenie sa do roku 1945 používalo pre tých, ktorí mali nemeckú národnosť, ale boli štátni príslušníci iných krajín, zvyčajne šlo o krajiny východnej a strednej Európy, pozn. prekl.

evanjelickú základnú školu. Je chápvavá, bystrá a domáce úlohy robí bleskovou rýchlosťou. Barbel pre krehkú telesnú konštitúciu sprvu vyučujú doma. Je to rojko, potrebuje viac času a tempo staršej sestry ju zastrašuje. Niekedy musí Eri spolu s kamarátmi a kamarátkami z triedy spievať v uniforme Zväzu nemeckých dievčat na verejných miestach pred nacistickými funkcionármi. Správajú sa k nej pozorne – je to napokon dcéra vyslanca. Z Erly je teraz manželka diplomata a zhostí sa všakovakých reprezentačných úloh. „Bolo to pre mňa čosi celkom nové,“ povie neskôr, „zabralo mi to veľa času. Častejšie som sa usilovala byť navonok taká, ako sa odo mňa očakávalo.“ A vo vnútri?

Vyrastala v nevelmi veriacej rodine a vôbec nebola nábožensky založená, no teraz pravidelne navštevuje nedeľné bohoslužby, čo podľa mojich informácií nikdy potom nerobila. V krajine, v ktorej vládnu klerici, je viera v Boha vítaná a ľudia ju často verejne prezentujú – národní socialisti ňou však pohrdajú. Robí to preto, aby podporila muža pri jeho diplomatických snahách, alebo nachádza v kostole vnútornú oporu? Po matke umiera aj jej jediný brat Franz – padne ako vojak. Azda sa v nedeľu modlí za zosnulých príbuzných? Vojna, ktorá si vyžiadala toľko obetí, takto doženie aj ju.

Hans S. si spomína, že „do augusta 1944 nebolo odhlíadnuc od príležitostných výsadek jednotiek vzdušnou cestou nikde tak pokojne ako na Slovensku, kde sme sa Tiso, Ludin a my všetci premávali v služobných autách zdobených trojuholníkovými vlajkami, jazdili sme po dedinách a lesoch a nemali sme so sebou žiadne sprievodné komando, ba ani pištoľ či inú zbraň sme v aute nemali“. Niekedy zoberú na takéto výlety aj Eri a jej sa to veľmi páči. Muži sa vydávajú na chlapské jazdy, samozrejme, väčšinou sami a ich ženy robia dobre, že ostávajú doma. Lebo ich partneri milujú slovenskú muzikálnosť a oslavujú so spišskými Nemcami, len tak hučí. Veselí a podnapití potom jazdia po cestách vedúcich cez priesmyky, spievajú z plného hrdla a rozprávajú drsné vtipy.

Erla nemá v Pressburgu len Hannsa a svoje deti, ale aj manželky jeho kolegov. V cudzine sa zblížia rýchlejšie ako doma, pijú čaj, jedia koláče a vymieňajú si skúsenosti s novým okolím. Ostávajú medzi svojimi. Rozprávali sa ženy o vojne? Diskutovali o politike?

Hanns je teraz vyslancom 1. triedy s ročným príjmom 47 500 ríšskych mariek. Zdá sa, že si zabezpečil pohodlný život. Eri sa páči, keď ju otec

rozhojďa na hojdačke, užíva si jeho blízkosť, sú tak zriedkakedy spolu. Erla je opäť tehotná. Z jej bezmocnosti sa stáva čiastočná moc, napokon je vyslancovou manželkou. A je jeho bohyňa, jeho kráľovná.

Hanns trávi s Erlou viac času než kedykoľvek predtým. O politike nediskutujú takmer nikdy, aspoň to bude Erla neskôr tvrdiť, zhovárajú sa vraj len o bežnom živote. Takmer vždy sa zhodnú v názore na iných ľudí. Hanns zasväťí svoju ženu do svojich najtajnejších myšlienok len z času na čas a ona je zdržanlivá a ohľaduplná, nevypytuje sa ho na nič, hoci tuší za jeho slovami viac. To, čo robí, považuje za správne. Len keď zapochybuje, keď zneistie, podporí ho: „Kde je silné svetlo, tam je väčší tieň.“

Ludin sa angažuje za Slovákov a usiluje sa získať ich uznanie. Berie svoju úlohu ako vyslanec veľmi vážne. Rád by spravil zo Slovenska „vzorovú krajinu“ riadenú z Nemecka a chce dokázať, že sa to dá docieľiť aj bez policajných opatrení. Poradcovia fungujú dobre a slovenské úrady spolupracujú. Nik nenamieta, ani keď ide o to ísť „s Nemcami“ do vojny proti Rusku. Slovenská vláda vydá čoskoro po založení štátu protizidovské zákony a v septembri roku 1941 aj Židovský kódex, aby mohli na jeho základe Židov diskriminovať, vyvlastniť, zbaviť práv a poslať na nútené práce. Nepriateľskému postojovi voči Židom nemusia národní socialisti slovenský režim vôbec učiť, antisemitizmus „bol pevne zakotvený v náboženskej tradícii a bezprostrednom nemeckom vplyve“, hovorí historik Saul Friedländer. Ako prvý je „judenrein“ Pressburg, nasleduje zvyšok krajiny. „Katolícke Slovensko bolo prvou krajinou po Ríši, čo začala s deportáciou Židov,“ vraví Friedländer. Keď chce Hlavný ríšsky bezpečnostný úrad odvolať „poradcu pre židovské záležitosti“, telegrafuje im Ludin, že poradca je „nenahraditeľný a nevyhnutný“. Wisliceny zostáva na Slovensku.

Debatujú o tom, komu má pripadnúť majetok deportovaných – Nemcom alebo Slovákom – a zhodnú sa na tom, že majetok slovenských Židov by mal zostať na Slovensku. Slovenská vláda vyhlási, že je pripravená vyplatiť za každého „vysídleného“ Žida 500 ríšskych mariek, ak Nemci zaistia, aby sa nevrátili. Šiesteho apríla 1942 hlási Ludin Zahraničnému úradu: „Slovenská vláda súhlasila s transportom všetkých Židov zo Slovenska bez akéhokoľvek nátlaku z nemeckej strany. Aj prezident osobne súhlasil s odtransportovaním...“

Medzičasom prichádza na svet Hannsov druhý syn Malte. Ludinovci majú teraz päť detí a našťastie má Erla k dispozícii aj pomocnice v do-

Ludinovci s deťmi (Erika vľavo dole), 1940.

Hanns Ludin na návšteve u ministra zahraničných vecí Vojtecha Tuku.

Zdroj: MV SR, SNA, foto STK č. 6480

mácnosti, inak by nedokázala zladit' starostlivosť o krdeľ detí so spoločenskými povinnosťami. Pätnásteho mája, dvanásť dní predtým, ako naňho československí výsadkári spáchajú atentát, ohlásí veliteľ Bezpečnostnej polície (SiPo) a Bezpečnostnej služby (SD) Reinhard Heydrich Zahraničnému úradu, že „v období od 25.3. do 29.4. 1942 odsunuli zo Slovenska do Osvienčimu a Lublinu prvých 20-tisíc Židov – väčšinou práceschopných“. Medzičasom sa začalo s „odsunom“ ďalších 20-tisíc Židov do Lublinu. „Deportácia nebola výsledkom nemeckého nátlaku, bola vykonaná

na slovenskú žiadosť,“ poznamenáva Friedländer. Do konca júna „vybavili“ podľa hlásenia „poradcu pre židovské záležitosti“ 52-tisíc Židov, Ludin teraz požaduje „stopercentné vyriešenie židovskej otázky“. Ďalšie transporty sa uskutočnia onedlho. V lete transporty načas ustanú. Ludin telegrafuje do Berlína: „Evakuácia Židov zo Slovenska sa momentálne ocitla na mŕtvom bode. Pod vplyvom cirkvi a pre korupciu jednotlivých úradníkov dostalo asi 35-tisíc Židov²⁰ osobitnú legitimáciu, na základe ktorej im udelili výnimku z evakuácie. Vysídlenie Židov je v širších kruhoch slovenského obyvateľstva veľmi nepopulárne. Tento postoj ešte posilňuje tvrdo útočiaca anglická propaganda. Predseda vlády Tuka si však praje, aby sa s vysídľovaním Židov pokračovalo a prosí o podporu formou dôrazného diplomatického tlaku Ríše.“ Pýta sa, či „má v tomto

.....
²⁰ Tento údaj je nesprávny, pochádza zo správy agenta SD, ktorý nemal rád Jozefa Tisa a chcel Ribbentropovi a Hitlerovi naznačiť, že Slovensko pod jeho vedením „kryje Židov“. Podľa najnovšieho výskumu udelil Tiso spolu 828 prezidentských výnimiek a slovenské ministerstvá ďalších pár tisíc. Nedá sa však presne spočítať, koľko Židov vďaka nim neskončilo v transportoch, lebo výnimku mohol daný úrad kedykoľvek zrušiť, nebola trvalá. Vieme však, že k 1.1. 1943 žilo na Slovensku len 18 945 Židov, pozn. prekl.

smere konať ďalej“. Štátny tajomník Zahraničného úradu Ernst von Weizsäcker odpovedá telegramovým štýlom, Ludin by mal pri rozhovore s Tisom príležitostne spomenúť, že pozastavenie „vysídľovania Židov“ a výnimky z vysídľovania „by Nemecko prekvapili [...] o to viac, že doterajšiu spoluprácu Slovenska pri židovskej otázke veľmi oceňujú“. V nemeckých koncentračných táboroch zavraždia v roku 1942 spolu približne 58-tisíc slovenských Židov.

Stopercentným riešením nemal môj dedo iste na mysli „vysídlenie“ alebo „pracovné tábory“. Všetky tie eufemizmy ako „vysídlenie“, „odsun“, „pracovná služba“ a „riešenie“ slúžia len k tomu, aby zašifrovaným jazykom chorobne presne dokumentovali vražedný veľkopodnik – a tomu, aby potomkom, napríklad mojej rodine, poskytli interpretačné únikové cesty: „O tom sme nič nevedeli!“ Hneď ako sa začalo s deportáciami, intervenoval Vatikán a protestoval, že deportovaní nie sú vysídlení, ale že ich v skutočnosti zabíjajú. Ludin bol v pravidelnom kontakte so Zahraničným úradom, určite im túto sťažnosť hlásil. Čo sa s nimi naozaj dialo, sa navonok tajilo, do stratégie národných socialistov patrilo aj ukrývať svoje vražedné úmysly pred verejnosťou tak dlho, ako sa len dalo. Albrecht von Kessel, Weizsäckerov dôverník, v roku 1964 vypovedal, že všetci zamestnanci Zahraničného úradu od roku 1941 vedeli, „že Židia majú byť v súlade s plánom tým či oným spôsobom fyzicky vyhubení“, vraví historik Hans-Jürgen Döscher.

Aj Hanns Ludin o tom vie. S vysokými nacistickými funkcionármi, ktorí prichádzajú do Pressburgu, sa iste nerozpráva len o slovenských národných krojoch, trofejach z poľovačiek, pekných lesoch a hradoch. Nechodí sa okolo horúcej kaše. Od určitého času sa dokonca rozprával na rovinu aj s Tisom, aby ho prinútil pokračovať v deportáciách. So samotnými deportáciami nemal Ludin, samozrejme, veľa do činenia, slovenským úradom radil vo veci ich organizácie a vykonania Dieter Wisliceny, hlavná kontaktná osoba Nemcov v „otázke slovenských Židov“, on bol teda ten, kto ich usmerňoval. Hannsovou úlohou je zosúladiť procesy prebiehajúce medzi Zahraničným úradom a slovenskou vládou a podpisovať dokumenty. Ako najvyšší zástupca národnosocialistického režimu na Slovensku niesol politickú zodpovednosť za transporty. „Keď som prišiel,“ bude neskôr vypovedať, „nedostal som žiadne smernice o ošetrovaní židovskej otázky na Slovensku. Po príchode

Deportácia Židov z Bratislavy.

Zdroj: MV SR, SNA, foto STK č. 16968

som zistil, že slovenská vláda už zaviedla v tomto ohľade rozsiahle opatrenia, okrem iného sa pripravoval súbor zákonov na elimináciu Židov.“ Oficiálne kroky nepodnikol, k „židovským záležitostiam“ sa staval indiferentne.

Ludin je s Wislicenyho prácou spokojný, lebo keď chcú „poradcu pre židovské záležitosti“ koncom roku 1942 druhýkrát preložiť, tentoraz do Solúnu, požaduje, aby ministerstvo ponechalo jeho spolupracovníka na Slovensku, lebo jeho odvolanie by „znamenalo nielen úplnú stagnáciu židovskej otázky, ale [...] hrozilo by aj, že by sa potajme zrušili protizidovské opatrenia“ – dočítame sa v texte historičky Tatjany Tönsmeyerovej. V roku 1942 sú národní socialisti ešte presvedčení o víťazstve, nepredpokladajú, že sa niekedy budú musieť zodpovedať za svoje činy. Dedo sa aktívne podieľa na masovej vražde, najväčšom zo všetkých zločinov proti ľudskosti, a to v milie, v ktorom sa v tom čase považuje vyhladenie Židov za samozrejmosť. Mama nemá ani desať rokov a tieto udalosti ju už poznačili na celý život – a je v tom celkom nevinne.